

Den av Helin nämnda resta stenen »utan påskrift» har ej kunnat återfinnas. Den har sannolikt försvunnit i samband med odling eller bebyggelse. Troligen har denna sten ingått i runmonumentet, som enligt inskriften har bestått av minst två stenar.

Stenen är 171 cm hög, 90 cm bred; runorna äro 10–11 cm höga.

Inskrift:

: suin : rispi : stina : pesi : eftir : oslak : auk : eftir : kuta : sun : hons : en : oslaks : uas :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

brupir : suins :

60

65

Sueinn reisti steina þessi eptir Áslák ok eptir Gauta, sun hans, en Áslákr var bróðir Sueins.

Sven reste dessa stenar efter Åslak och efter Göte, hans son, och Åslak var Svens broder.

Till läsningen: Inskriften är tydlig, och avvikelserna mellan de talrika läsningarna äro ej stora.

24–28 **oslak** och 50–55 **oslaks** är ack. resp. nom. av *Áslákr*, vilket namn är känt, om också genom fåtaliga belägg, från runinskrifter i andra landskap: **uslacr** Ög 226, **hslacr** Sö 26 (båda inskrifterna försvunna). På U 774 läses **oslaik**, ack. av *Ásleikr*. **osihik** och **asliks** U 1017 anses vara samma namn liksom **aslikr** U 786. En *Aslak* är känd från Västergötland 1396 (C. G. Styffe: *Bidrag till Skandinaviens historia* 2, 1864, s. 41). I *Aslaksrud*, Värmland, SRP 2924 (år 1398) och *Aslaksthorp*, Västergötland, DS ns 914 (år 1407) ingår samma namn. I Danmark förekommer **aslacr** DR 66 Aarhus och några ej synnerligen talrika belägg i senare källor. I Norge har *Áslákr* varit mycket vanligt, på Island förekomma endast spridda exempel (Lind). — 37–40 **kuta** är ack. till rsv. *Gauti*, *Göti* eller *Guti* ~ *Goti*. *Göte* är liksom *Gute* ganska vanligt i fsv.

Förekomsten av **s** i **oslaks** som nom.-ändelse (i stället för **r**) är påfallande ålderdomligt liksom **uas** i stället för **uar**. Jfr **uas** på den närbelägna Sm 126. Ett annat drag, som också tyder på relativt hög ålder, är bruket av **o**-runan för nasalerat a-ljud i **oslaks**, **oslak** och **hons**.

123. Brahekyrkan. Visingsö sn.

Pl. 85.

Litteratur: L 1942. J. Bureus: Fa 6 s. 273, Fa 5 s. 264, Fa 10: 2 bl. 140 b. (hsr i KB); F e 17 (hs i KB); J. G. Liljgren: Runlära (1832) s. 164; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 296; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 165; W. Berg: Visingsö (1885) s. 166 med tolkning av G. Stephens; A. Romdahl i Fornvännen 1914 s. 231 och Gammal konst (1916) s. 72; E. Lundberg i Rtg 1927 s. 49; E. Wrangel i Värnamo hembygdsförbunds årsskrift 1928 s. 3 och i Tidskrift för konsthistoria 1928 s. 83; W. Nisser: Konst och konsthantverk i Visingsborgs grevskap (1931) 1 s. 69, 2 s. 97; A. Lindblom: Sveriges konsthistoria 1 (1944) s. 161 f.

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i Fa 10:2; teckning återgivande en kalkering av inskriften i Bergs aa fig. 24; A. Friberg: foto 1902 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (ATA); K. Nordenskjöld: teckning i Nissers aa 1 s. 73. (Illustrationer i konsthistoriska arbeten, där ingen vikt lägges vid att avbilda runorna, ej medtagna i denna förteckning.)

Mellan sakristian och det egentliga kyrkorummet i Brahekyrkan sitter en järnbeslagen dörr, vars smide hör till de märkligaste alstren av vår medeltidskonst. Det är därtill försett med en runinskrift.

Dörren har suttit vid huvudingången i Ströja kyrka, en av de två sockenkyrkor som funnos på Visingsö i äldre tid. Bureus har rubricerat inskriften: »På Ströja kyrkedör.» I samband med de omfattande utvidgningar av Visingsborgs slott, som greve Magnus Brahe företog, lät han omdana Ströja gamla medeltidskyrka till slottskyrka, fristående i förhållande till slottet men förbunden med detta genom en allé. Detta skedde enligt Nisser mellan 1623 och 1633. Vid dessa omdaningar bevarades av kyrkobyggnaden i Ströja endast tornet, och den järnbeslagna dörren flyttades till sin nuvarande plats i den nya kyrkan, den s.k. Brahekyrkan (Nisser aa 1 s. 69, 2 s. 97).

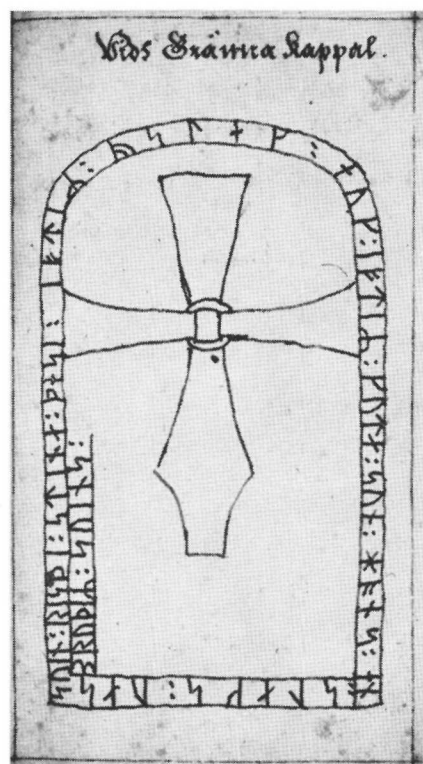


Fig. 76. Sm 122. Uppgränna. Gränna landsförsamling.
Efter teckning av Bureus.

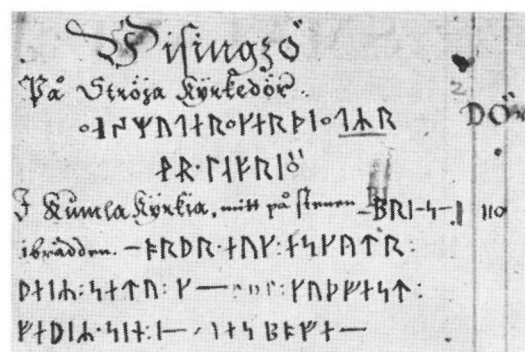


Fig. 77. Sm 123 och 126. Brahekyrkan och Kumlabý kyrka.
Visingsö sn. Efter uppteckning av Bureus i F a 6.

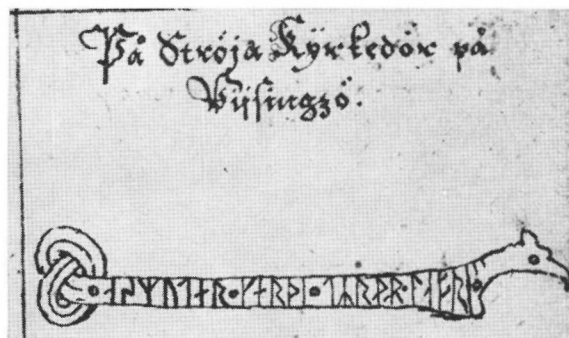


Fig. 78. Sm 123. Brahekyrkan. Visingsö sn. Efter
teckning av Bureus.

De märkliga järnbeslagen, som äro utbredda över hela dörren, ha rubbats i senare tid, förmodligen i samband med kyrkans ombyggnad på 1600-talet, därigenom att de ha överflyttats på nytt trä. Ett dubbelt band av beslag inramar hela ytan. Dörrens översta, upptill halvrunda parti, som nedåt avgränsas av ett vågband, prydes i mitten av en ring och ett kors av ovaler flätade i varandra. På dess ena sida står ett krucifix, ursprungligen omgivet av stjärnor, av vilka numera blott en finns kvar. På den andra sidan fattas numera ornamenten. Närmast under det nu beskrivna märkes ett växtornament, livsträd eller kunskapsträd, jämte ett likarmat kors och under dessa ornament tvärs över dörren ett band av i varandra gripande ringar. På dörrens därunder följande mittparti sitta tvenne likarmade kors, de snedställda kvadratiske lås- och låsringsbeslagen och växtornament av samma typ som de längre upp befintliga, samt andra smärre dekorationselement. Det nu beskrivna har avgränsats nedåt av ett beslag, som kommit bort i senare tid — tydliga märken efter det synas ännu —, och under detta sitter det beslag, på vilket runorna äro anbragta. Dess ena ände är utformad som ett drakhuvud, den andra avslutas med en knut eller slinga. De återstående dekorationerna utgöras av blad- och flätmönster samt nederst ett beslag utan ornering.

Det runristade beslaget är 52 cm långt, 2,5 cm brett.

Inskrift:

asmutær · kærpi · tyr þær · lafri ·

1 5 10 15 20

Åsmundr gerði dyrr þessar Lafri(?).

Åsmund gjorde denna dörr ...

Till läsningen: Inskriften är utförd med det yngsta alfabetet. Skilda tecken användas för **a** och **æ**, **t** har endast en bst, som **y**-tecken användes **r**. **s**-runan har gammal form, **r**-runorna äro öppna. Inga stungna runor förekomma: **t** är tecken för **d** i 1–7 **asmutær** och 13–15 **tyr**, **k** för **g** i 8–12 **kærpi**. Bst på runan 9 har ej lika stor utsträckning till höger om hst som till vänster men skjuter tydligt över på högra sidan, och runan är således **æ**. Runan 17 är en binderuna **ar**. Efter **asmutær**, **kærpi** och **lafri** äro runda spikhål, vilka fått tjänstgöra som skiljetecken, efter **par** har ristats en punkt, som har samma funktion.

Bureus läste inskriften i *F a 6* **·asmutær·kærpi·trr apär·lafri·**, i *F a 5* omredigerat till **·asmutær·kærpi·trrar·lafri·**. Allvin: *Asmutr : kardi : törar : lafri* :. På Nordenskjölds teckning i Nissers aa 1 s. 73 läses **·æsmutær·kærpi·tyrpar·lafri**.

Runorna 13–17 **tyrpar** böra sannolikt förstås som *dyrr þessar*. **par** är en förkortad stavning på grund av utrymmesbrist liksom det följande **lafri**. Asmund, som varit verksam i bygderna kring Vättern, har signerat en dörr i Väversunda, Ög 57, och en i Värsås i närheten av Hjo (K. Torin: *Västergötlands runinskrifter* nr 80 i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* h. 4–5, 1888). På Väversundadörren läses **asmuntær : gæpi : tyr : þasar** : och på dörren i Värsås **asmutær : gærpi · tyr** :.

Runorna 18–22 **lafri** äro möjligen ett rudiment av datering: fsv. (a) *Lafri(nza dag)* den dag arbetet var färdigt. Jfr **srif mik a : olafs : tah** Sm 114 och beträffande stavningen *sancta lafrinzssa dagh* i Yngre Västgötalagen (*Västgötalagen* utg. af H. S. Collin och C. J. Schlyter, 1827, s. 99), *um lafrinzsmæssu* (*Östgötalagen*, 1830, s. 20) m.fl. **lafri** kan också förstås som dativ, en mindre kraftig förkortning alltså 'åt Laurentius, till Laurentius' ära'.

En annan möjlighet till tolkning av runorna 13–17 **tyrpar** bör nämnas. Dessa framstå som en enhet utan något skiljetecken mellan **tyr** och **par** och bilda ett från den fvn. litteraturen välkänt ord, *dýrðar*, gen. av *dýrð*, 'ära, härlighet', t.ex. *reisa kirkiu til vegs ok dýrðar enom helga Óláfi konungi*. *Dýrð* förekommer även i det rsv. ordförrådet, Sö 130. Inskriften skulle i så fall ha lytt *Ásmundr gerði (dyrr til) dýrðar Lafri(nze)*. Ellipsen i frasen *dyrr til dýrðar* är naturlig på grund av ljudlikheten mellan *dyrr* och *dýrðar* och utrymmesbristen. **lafri** skulle alltså enligt de båda senare förslagen vara en rest av namnet på kyrkans skyddshelgon. Det har funnits ett åt S:t Laurentius invigt kapell på Visingsö såsom framgår av *Registrum Ecclesiae Cathedr. Lincopensis*, i *K h 54* (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.), där det finns en förteckning över kapell inom Linköpings stift och där även *Laurencii in Visinxö* nämnes, den äldsta gudstjänstlokalen på ön, som man funnit lämningar av i våra dagar. Om Ströjakyrkan också invigts åt Laurentius veta vi dock icke.

Likheten mellan denna inskrift, om den uppfattas som ovan föreslagits, *Ásmundr gerði dyrr þessar Lafri*, och Väversundainskriften, *Ásmundr gerði dyrr þessar*, är dock så stor, att det är naturligtast att ej skilja den från denna i fråga om tolkningen.

Bureus (*F a 5*) översatte inskriften: »Asmundus fecit Januæ cardines», Liljegren (*Runlära* s. 164): »Asgöt gjorde dörrbeslaget.» Wieselgren skriver: »Asmund synes gjort den dörren åt det i Linköp. Bibl. Handl. 1: 99 omnämnda Laurencii el La(m)pridii in Visinxö capell.»

Berg har (*Visingsö* s. 167), för att få en tillfredsställande tolkning av inskriftens avslutning, vänt sig till Stephens, som förklarar, »att TYRÐ, DYRÐ är visserligen nästan ett helt och hållet okänt ord i Norden med undantag af Norsk-Isländskan, DYRD gen. DYRDAR fem. och att det nu för första gången torde vara funnet i någon fornsvensk skrift. I Stor-Brittannien brukas ordet DEARTH eller DAART på Orkneyöarne. Ordet, som kommer af DYR, dear, god, vacker, kostbar, har en vidsträckt betydelse. Såsom nomen menas dermed i Norsk-Isl. heder, vördnad, men i genit. har det äfven en adjektivisk mening af fin, prydlig, vacker något som är värdt pris och heder; betydelsen av detta ord i nu förevarande inskrift är således VACKER. Det sista ordet LAFRI lefver ännu kvar i det engelska provinsordet LEVER, som betyder nedre delen af en af två halfvor bestående dörr, en sådan man någon gång får se i äldre svenska bondstugor och ännu oftare i stall. Det heter i gammalengelska LAVER och har betydelsen af hänga, svänga; motsvarande ord i N. Isl. är LAFA hänga, dingla. Inskriften lyder sålunda i sin helhet ÅSMUND GJORDE (denna) VACKRA DÖRR.» Denna tolkning har gått vidare till senare beskrivningar av dörren.

Beträffande inskriftens datering märkes, som ovan framhållits, att det är det yngsta runalfabetet, som

har använts, men i en relativt tidig form med gammal **s**-runa och utan stungna runor för betecknandet av *d* och *g* i **asmutær**, **tyr** och **kærpi** (i inskrifterna från Väversunda och Väsås har Asmund dock stavat *gerði* med **g**). Från runtypologisk synpunkt gör inskriften ett ålderdomligare intryck än den som förekommer på Sm 49 Burseryds kyrkklocka av år 1238. Ett ungt drag är emellertid svarabhaktivokalen i **asmutær**. Några exempel på denna företeelse före 1200 finnas ej vare sig i småländska, östgötska eller västgötska diplom. Det äldsta diplom utfärdat i Småland, i vilket denna företeelse kan iakttagas, är DS 164 (år 1216–1220). De äldsta intygen i skrift om svarabhaktivokalens förekomst i Östergötland och Västergötland äro ännu yngre (S. Nordberg: *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom* 1, 1926, s. 226). Från språkhistorisk synpunkt är man alltså benägen att ange 1200 som terminus ante quem non. (Enstaka fall av svarabhaktivokal förekomma dock redan i rsv. tid. Se E. Wessén: *Svensk språkhistoria* 1, 1958, s. 52.) Konsthistorikerna datera Asmundsdörrarna till 1100-talets senare hälft. Se Romdahl i *Fornvännen* 1914 s. 245, Lindblom aa s. 163 f, Lundberg aa s. 54 f.

124. Kumlabý kyrka. Visingsö sn. Nu i Braheskolan.

Pl. 86.

Litteratur: B 1030, L 1666. Ransakningarna 1689; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 11; O. Celsius: Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 433; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 10 s. 66; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 878; J. Almqvist: Relation i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 1 s. 158, 2 s. 158; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 55, 70; J. G. Liljegren: Runurkunder ex C (hs i ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 158, brev till B. E. Hildebrand den ¹⁰/₁₂ 1857 (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 73; W. Berg: Visingsö (1885) s. 35; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ¹³/₆ 1905 (NSmArk); C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1030; M. Oxelgren: teckning i Commentarii de Insula Visingiana 2 (1714) s. 141; J. Almqvist: teckning i Elers' aa; teckning i N. H. Sjöborgs aa pl. 37 fig. 128; J. Allvin: teckning i aa pl. 2; A. Hammarlind: teckning i J. E. Lagergrens aa; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 344; Friberg: teckning den ²⁵/₇ 1894, två fotos 1905 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk); Claeson: fotos 1933 (ATA).

På Visingsö ha enligt äldre källor funnits tre runstenar, av vilka två, Sm 124 och 125, ännu äro i behåll. Båda hade 1689 sin plats i Kumlabý kyrka, såsom framgår av *Ransakningarna* 1689: »Å ömse Sijdor på gamla altaret i Scholen, som förr waret en kyrekia, twenne storra stenar medh Rune-Bookstäfwer påhuggne wthi quadrat omkring och Figurer mitt wthi, som dels äre förnötte, men mäst synas.» I *Bautil* kallas de båda runstenarnas plats »Visingsberg». Almqvist talar om »2 Runstenar som förr skola stått wid Landswägen, men sedan äro insatta wid altaret i Kumla kyrka och nu upreste wid muren uti Choret, hwaräst numera är Rektors Class». Enligt Peringskiöld stod Sm 124 »På Wänstra sijdan om altaret i Scholan på Wisingsö», enligt Sjöborg aa s. 55 »på vänstra sidan om dörren i det fordna Choret». Från Kumlabý kyrka flyttades de 1834 till Braheskolan och murades in i väggen på insidan, på var sin sida om dörren.

Sm 124, som sitter i den östra väggen, är en kalkstenshäll 147,5 cm lång, 64,5 cm bred vid den nedre ändan, 65,5 cm vid den övre. Runorna äro upp till 11 cm höga. Stenen har ursprungligen varit en liggande gravhäll. Vid den nedre ändan är ett stycke avslaget, varigenom en del av inskriften fallit bort. Även utmed långsidorna är stenen skadad, mest utmed högra kanten. Inskriftsbanden, som löpa längs kanterna, äro utformade som två fabeldjur med huvudena vid övre ändan av stenen, som den nu står. Huvudena ha spets-ovals ögon, gapande mun, försedd med huggtänder och utåtrullad underläpp. Djur av liknande typ, vilka äro utförda i relief, vända mot de föregående, utfylla ytan. Likheten med de östgötska hällarna Ög 2, 4, 5, 6, 80, 213 m.fl. är omissskänlig. Av liknande typ äro de hällar, som kommo i dagen vid utgrävnings- och restaureringsarbetena i Vreta kloster 1914–1923. (Se S. Curman i *Arkeologiska Studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf*, 1932, s. 141.) Man kan även jämföra Vg 52, 53, Sö 116 m.fl.